

Geschiedenis van de literatuur in Rusland
1700-2000

Emmanuel Waegemans

**Geschiedenis van de
literatuur in Rusland
1700-2000**

© 2016 – Emmanuel Waegemans & Uitgeverij Vrijdag
Jodenstraat 16, 2000 Antwerpen
www.uitgeverijvrijdag.be

Omslagontwerp: Mulder van Meurs, Amsterdam
Vormgeving binnenwerk: theSWitch, Antwerpen
Auteursfoto: Michail Zlatkovski

NUR 635
ISBN 978 94 6001 423 9
D/2016/11.676/296

e-boek
ISBN 978 94 6001 424 6

Inhoud

Ten geleide	13
Deel I: 1700-1917	17
1. De 18e eeuw	19
De hervormingen van Peter de Grote (1700-1725)	19
Achtergrond	19
Literatuur onder Peter de Grote	23
Rusland na de hervormingen 1725-1762	24
Achtergrond	24
Kantemír	27
Trediakóvskij	30
Lomonósov	32
Sumarókov en Cheráskov	35
Het bewind van Catharina II (1762-1796)	38
Achtergrond	38
Verlichting en vrijmetselarij	40
Satirische tijdschriften	42
Volksliteratuur	44
Toneel en opera	47
Komische opera	47
Het werk van Catharina II	47
Fonvín	51
Het drama	54
Het sentimentalisme en Karamzín	58
Radiščev	63
Deržávin	69

Niets van deze uitgave mag door middel van elektronische of andere middelen, met inbegrip van automatische informatiesystemen, worden gereproduceerd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

2. Van Verlichting tot romantiek	75	6. De moderne periode	201
3. Van romantiek tot realisme	81	Inleiding	201
Achtergrond	81	De grote novellisten	207
De opkomst van de roman	84	Gáršin	207
Púškin	87	Korolénko	209
Evgénij Onégin	91	Čéchov	211
Lérmontov	99	Neorealisme en romantiek	218
Gógol'	105	Gór'kij	218
Belínskij en de 'natuurlijke school'	113	De Znánie-groep	225
Kol'cov	117	Symbolisme	229
Tjútčev en Baratýnskij	119	De oudere generatie	229
4. Het realisme (I)	123	Merežkóvskij	229
Literatuur en revolutie	123	Brjúsov	231
Inleiding	123	Bál'mont	233
Achtergrond	124	Sologúb	234
Opiniemakers	127	Rémizov	236
Herzen	127	De jongere generatie	237
Radicale critici	130	Ivánov	237
'Kritisch' realisme	131	Bélyj	238
Gončarov	131	Blok	240
Turgénev	134	Na het symbolisme	242
Písemkij	140	Acmeïsme	244
Nekrásov	141	Achmátov	245
'Zestigers' (šestidesjátniki) en populisten	145	Mandel'stám	245
L'art pour l'art	148	Gumilëv	246
Het theater: Ostróvskij e.a.	151	Futurisme	247
Saltykóv-Ščedrín	155	Severjánin	247
Leskóv	159	Burljúk	248
5. Het realisme (II): de reuzen	165	Kručěnych	248
Dostoévkij	165	Chlébnikov	250
Tolstójk	181		

Deel II : 1917-2000	253	Oorlogsliteratuur	341
		De Ždánov-periode (1946-1953)	347
7. De periode 1917-1921	255		
Achtergrond	255		
Reacties op de Revolutie	258		
Esénin en de boerendichters	258		
Proletkúl't	261		
Majakóvskij	265		
8. De NEP-periode (1921-1928)	269		
Achtergrond	269		
Revolutionaire romantici	271		
Pil'nják	271		
Zamjátin	273		
De Serapionbroeders	276		
Perevál	280		
Bábel'	281		
Tíchon	283		
Chroniqueurs	284		
Satirici	285		
Zóščenko	285		
Il'f en Petróv	287		
Bulgákov	290		
Oléša	296		
Absurdisten (Obériu)	298		
9. De Stalin-periode (1928-1953)	301		
De aanloop (1928-1934)	301		
Achtergrond	301		
Proletarische romanciers	309		
Heropleving van de roman	311		
Stalins dictatuur (1933-1953)	314		
Ideologische verschuivingen	314		
De historische roman	318		
Aparte figuren	324		
Klassiekers van het socialistisch realisme	331		
Poëzie na 1917	338		
		10. De emigratie (1917-1956)	353
		Achtergrond	353
		De literatuur der emigratie	358
		De oude garde	359
		Cvetáeva	362
		Nabókov	364
		Jonge prozaïsten	367
		Poëzie en memoires	368
		11. De periode 1953-1985	373
		Achtergrond	373
		Poëzie	383
		De angry young men	383
		Ouderen en jongeren	386
		Proza	390
		De waarheid over de oorlog	390
		Het verwerken van het verleden	392
		Memoires	397
		De waarheid over het heden: vita s ovietica en algemeen menselijke problemen	399
		Het dorpsproza	407
		Toneel	414
		De Nobelprijswinnaars	415
		Búnin	416
		Pasternák	418
		Šolóchov	423
		Solženícyn	427
		Bródskej	432
		12. Samizdát en tamizdát (1956-1985)	435
		De 'andere stem' van Rusland in tijdschriften	435
		Verleden en heden in literatuur, publicistiek en memoires	436
		Poëzie en chansons	441
		Proza	443

13. De perestrójká en het einde van het Sovjettijdperk (1985-2000)	463
Achtergrond	463
De schrijvers van de perestrójká	480
Lexicon van Russische termen	497
Bibliografie	499
Personenregister	508

*Voor een volk dat beroofd is van sociale vrijheid,
is de literatuur de enige tribune vanwaar het de
kreet van zijn verontwaardiging en de stem van
zijn geweten kan laten horen.*

Aleksandr Herzen

*Onderaan de macht van de duisternis,
Bovenaan de duisternis van de macht.*

Vladimir Giljarovskij

*Zolang de staat zich met de literatuur bemoeit,
zal de literatuur het recht hebben om zich met
de staatszaken te bemoeien.*

Josif Brodskij

Ten geleide

In dit overzicht van de Russische literatuur heb ik bewust gekozen voor de moderne periode, die ik laat beginnen in 1700, op het ogenblik dat Peter de Grote het oude Moskovië grondig hervormt. Aldus biedt dit boek een overzicht van de gehele moderne Russische literatuur, tot en met de val van het communisme (najaar 1991) en de daaropvolgende chaotische postcommunistische periode (1992-2000).

De enorme veranderingen in het culturele leven die in de Sovjetunie sinds 1985 hebben plaatsgevonden, stellen de literatuurhistoricus voor grote methodologische problemen. De literatuur van de vroegere dissidenten en emigranten is inmiddels integraal geaccepteerd en gepubliceerd. Wil dit nu zeggen dat we de gehele Russische literatuur van na 1917 als een eenheid kunnen beschouwen?* Kunnen we heel de geschiedenis van de Russische literatuur van de 20e eeuw nu al herschrijven? Dat lijkt me voorbarig: de algehele verwarring die te merken was in het Rusland van de glasnost' maakt duidelijk dat veel nog niet verwerkt is; in een paar jaar tijd kan de ervaring van zeventig jaar (drie generaties) emigranten en twintig jaar dissidenten, van een hele eeuw westers denken onmogelijk ingehaald worden. Wellicht zullen we pas over een generatie een balans kunnen opmaken van de invloed van dit alles op de Russische postcommunistische wereld. Dit boek stopt daarom in de jaren 1990-2000 – het eerste decennium van de postcommunistische periode. De schrijvers die op de puinhopen van het communisme naam hebben gemaakt, verdienen een aparte uitvoerige behandeling.

Bij de weergave van het Russische (cyrillische) alfabet heb ik gekozen voor de internationale transliteratie, die gebruik maakt van de diacritische tekens č, ž, š (zie tabel). Čackij leest dus als Tsjatskie, Trockij als Trotskie. De ' duidt het zachte teken aan, de " staat voor het weinig voorkomende harde teken. Omdat de klemtoon een erg complex gegeven in de Russische taal is (ook voor wie de taal goed kent), heb ik alle Russische namen, plaatsnamen, realia en titels geaccentueerd.

* Professor Wolfgang Kasack (*Lexikon der russischen Literatur ab 1917*) was tijdens de 'Koude Oorlog' de enige westerse slavist die de gehele Russischtalige literatuur behandelde, ongeacht de plaats waar ze geschreven en gepubliceerd werd.

Internationale transliteratie	Nederlands
c	ts
č	tsj
ch	ch (kachel)
e	je
è	è (doffe e)
ë	jo
g	g (garçon)
ij	ie
ja	ja
ju	joe
š	sj
sja	s + ja (# sj)
šč	sjtsj
u	oe
v	v
y	ie (harde i)
ž	zj

Mijn oprechte dank gaat uit naar †Prof. Wolfgang Kasack (Slawisches Seminar, Keulen), Prof. em. Raymond Van den Broeck en Marcel De Herdt (Lessius Hogeschool Antwerpen) en mijn vrouw Magda, die zo vriendelijk zijn geweest het manuscript kritisch door te nemen, en naar allen – collega's, recensenten, vrienden en studenten – die me waardevolle tips hebben gegeven die in deze opnieuw herziene editie zijn opgenomen.

Let op: u = oe (Bakunin = Bakoenin); bijgevolg is oe in de internationale translitteratie o + e, en leest men Dostoevskij als Dosto + evskij (uitspraak Dostojevski), Odoevskij = Odojevski. ie leze men als i + e; znanie = znanië; sja # ša (vgl. Asja <As+ja> en Maša <Masja>).

Deze op het eerste gezicht misschien minder sympathieke omzetting biedt het enige systeem dat consequent en betrouwbaar is en dat feilloos retranscribeerbaar is naar het cyrillische alfabet. Traditionele schrijfwijzen (zoals Tsjechov) zijn in het register opgenomen met een verwijzing naar de internationale (Čechov).

Om dit boek ook als bibliografisch naslagwerk zo bruikbaar mogelijk te maken, heb ik aangegeven of een vermeld werk in het Nederlands is vertaald. Dit wordt aangeduid door het teken ° vóór de Nederlandse titel. Deze gegevens ontleen ik aan de *Bibliografie van Russische literatuur in Nederlandse vertaling 1789-1985* van mezelf en Cees Willemsen (Leuven, Universitaire Pers, 1991) en aan mijn *Bibliografie van Russische literatuur in Nederlandse vertaling 1985-2015* (2016). Het jaartal na de titel betreft het jaar van de eerste publicatie (meestal in tijdschriftvorm). Achter in het boek vindt de lezer nog een lexicon van Russische termen.

Deel I
1700-1917

1. De 18e eeuw

De hervormingen van Peter de Grote (1700-1725)

Achtergrond

Pas in de 18e eeuw groeit Rusland uit tot een 'grootmacht' met een sterk militair potentieel, gevreesd door de grote veldheren van de tijd, en bovendien tot een 'beschaafd', 'verlicht' land. Deze ingrijpende veranderingen waren het werk van twee heersers: Peter I en Catharina II. In één eeuw had Rusland gerealiseerd waar andere landen eeuwen over hadden gedaan. De verwestering van Rusland kon slechts op één manier plaatsvinden, namelijk door te breken met het oude door invoering van het nieuwe, desnoods met geweld. Het duidelijkst van al komt Peters bedoeling tot uiting in de stad die hij in 1703 liet bouwen op pas op de Zweden veroverd gebied, ver van Moskou, dicht bij Europa, en die hij de naam Pieterburg mee gaf (naar Petrus, de patroonheilige van de stad). Al spoedig werd de naam verduitsd tot Sankt-Peterburg. De bekende Italiaan Francesco Algarotti bezocht in 1739 de stad en lanceerde in het verslag van zijn reis (*Viaggi di Russia*) de beroemd geworden uitspraak 'Petersburg is het venster waardoor Rusland naar het Westen blikkt'.

Invloed van het Westen kwam via twee kanalen. Op het einde van de 17e eeuw waren in Moskou talrijke nationaliteiten verenigd in de zogeheten Vreemdelingenwijk (Neméckaja slobodá). Zij ontstond ten gevolge van de regeringsverordening van 1652 die bepaalde dat buitenlanders slechts het recht hadden om in Moskou te wonen indien ze zich lieten dopen. Anderen moesten zich in de voorstad vestigen. Het was in dit vreemdelingengetto (een soort mini-Europa) dat Peter I zijn jeugdijaren doorbracht. De ongedwongenheid van het gezellige contact dat hij hier vond, stak schril af bij het strenge ceremonieel van het Kremlin; de verdraagzaamheid en het kosmopolitisme die bij de vreemdelingen heersten, boden een tegenwicht voor de religieuze vooroordelen van Moskou.

Een belangrijke schakel was verder SIMEÓN PÓLOCKIJ (1629-1680), een van de vurige medewerkers van patriarch Níkon en diens hervormingen van de Russisch-orthodoxe kerk. In 1665 stichtte hij in Moskou de Latijnse School en onder zijn invloed ontstond in 1687 de Slavisch-Grieks-Latijnse

Academie naar het voorbeeld van de academie in Kiev. De oprichting van deze scholen was uitermate belangrijk, omdat Russen door de studie van het Latijn toegang konden krijgen tot de westerse cultuur, met name de renaissance, het classicisme en rationalisme, maar ook met de scholastiek. Er brak nu een strijd los tussen de latinofielen en graecofielen: sommigen meenden door het invoeren van het Grieks een dam te kunnen opwerpen tegen de ideeën van het Westen. Pólockij was ook voorstander van wereldlijke vorming en hij heeft bijgedragen tot de introductie van het theater in Rusland. Dit is belangrijk, want in het oude Rusland werd een toneelstuk beschouwd als tegenstrijdig met de godsdienst en de waardigheid van de cultuur, die overwegend religieus was.

Peter I was de eerste Russische tsaar die een reis naar het buitenland maakte: in 1697-1698 bezocht hij Nederland en Engeland. Tijdens zijn afwezigheid sloegen de strél'cy (schutters; zijn lijfwacht en infanterie) aan het muiten. Terug in Rusland rekende Peter wreed af met de muiters. Vervolgens lanceerde hij een aanval op de baarden als symbool van de Moskovische cultuur. Leden van de adel, het hof en militairen werden verplicht hun baard af te scheren en Hongaarse of Duitse kleding te dragen. Het politieke doel van de reis naar Europa – een verbond tegen de Turken – werd niet bereikt, maar Peter slaagde er wel in buitenlandse technici naar Rusland te lokken om scheepvaart en leger uit te bouwen. Om een sterke vloot en een goed uitgerust leger te kunnen opzetten, moest het financieel beleid en dus ook de gehele administratie gereorganiseerd worden.

Het leven in Rusland moest in al zijn aspecten grondig worden hervormd. Peter verving de bojárstvo (erfelijke adel) door de dienstadel. Alle adelsprivileges op militair en administratief gebied werden afgeschaft: de traditionele voorrechten van de bojaren moesten plaats maken voor gelijke rechten én plichten van de dvorjáne (aan het hof) en de poméščiki (landheren). Iedereen kon nu adel verwerven door in het leger of in de ambtenarij een rang te bekleden (vastgelegd in de *Tábel' o rángach* (Rangentabel) van 1722). Vanaf 1705 gold dienstplicht voor alle klassen; edelen moesten voortaan onderaan de ladder beginnen.

Peter beseftte dat zonder degelijk onderwijs zijn modernisering van Rusland op lange termijn tot mislukken gedoemd zou zijn. Maar in 1701 bestond er in Rusland nog geen enkele lagere school. Peter opende scholen voor scheepvaart, rekenkunde, artillerie, geneeskunde en mijnbouw. Niet-toepasbare wetenschap, klassieke studies en literatuur interesseerden hem niet. Overal in het land liet hij cifirnye škóly (rekenscholen) oprichten waar alle standen (behalve lijfeigenen) terecht konden. In 1724 stelde hij

het reglement op van de Academie der Wetenschappen, die kort na zijn dood in 1725 opgericht werd. De Academie was echter ook verantwoordelijk voor onderwijs (universiteit en gymnasium). Aanvankelijk werkten en doceerden er alleen buitenlanders. Hij liet honderden werken vertalen uit het Nederlands, Duits, Frans, Engels, Italiaans en Pools, maar het waren allemaal werken van utilitaire aard.

Het Russisch van die tijd werd overwoekerd door vreemde woorden (meer dan 4.000 vreemde woorden zouden het Russisch verrijkt hebben). In de plaats van oude woorden kwamen nieuwe: krépost' (vesting) werd vervangen door fortécija, čestoljúbie (eerezucht) moest het veld ruimen voor ambícija, het Moskovisch aandoende upravlénie (bestuur) werd vervangen door het modernere dirékcija; uit het Nederlands ontleende het Russisch tientallen woorden in verband met de zeevaart: gávan', farváter, škíper, kajúta, brandspójt. Op zijn bevel kwam de eerste Russische krant uit, de *Sanktpeterbúrgskie védomosti*, waarin beknopt werd weergegeven wat zich in Rusland en in de belangrijkste landen van Europa afspeelde. De cultuur onder Peter was uitgesproken wereldlijk. Hij voerde de Juliaanse kalender in, waardoor 1 januari 7208 nu 1 januari 1700 werd, vereenvoudigde het cyrillische alfabet tot het graždánskij šrift (burgerschrift) en verving het patriarchaat door de Heilige Synode. Hierdoor onderwierp hij de kerk aan het wereldlijk gezag.

Toen Peter zijn blikken naar het Westen richtte, vond hij twee Europa's: het mediterrane, met zijn verfijnde cultuur en goede manieren, zijn salons, rooms-katholiek; aan de andere kant de Germaanse wereld, puriteinser en protestants, maar met ruwere zeden en grovere mentaliteit. Het is bij dit tweede Europa dat Rusland in de leer ging. Peter was een vertegenwoordiger van de Duitse Fachlichkeit-mentaliteit; voor de zuidelijke etiquette had hij slechts minachting.

Onder Peter kwam zo goed als geen bellettrie uit. De Petrinische periode is daarom wel de minst literaire uit de geschiedenis van Rusland genoemd. De fabels van Aesopus werden enkele keren uitgegeven, maar eerder als stichtelijk boek dan als literair werk. In 1708 verscheen *Priklády, káko píšutsja kompliménty ráznye* (Voorbeelden hoe men allerlei complimenten moet schrijven) met voorbeelden van beleefde brieven, en in 1717 *Júnosti čéstnoe zércalo* (Etiquette voor de jeugd). Beide boeken hadden een grote invloed: ze onttrokken de jonge en 'nieuwe' mensen aan de invloed van de kerk en brachten wereldlijke, adellijke omgangsvormen bij.

Tot de voornaamste voorstanders van Peters hervormingen behoorde de Oekraïense geestelijke FEOFÁN PROKOPÓVIČ (1681-1736). Hij had in Polen